

Läroverket och läroverksläraren

Författare:

Henrik Román

Läroverket utgjorde vägen till real- och studentexamen och till vidare studier, och hade därför en högre status än andra skolformer. Läroverkets huvuduppgift var att erbjuda sina elever bildning och det var lärarna som hade huvudansvaret för den uppgiften. I praktiken innebar det ofta en stark betoning av kulturella värden, inte minst det nationella kulturarvet.

Läroverket som skolform tillkom 1849 och upphörde 1965. Det var en sammanhållen skola med två gymnasiala linjer: en latinlinje och en reallinje. 1905 inrättades det tvådelade läroverket. Den undre delen fick namnet realskola och den övre gymnasium.

Läroverket förvaltade långlivade traditioner med rötter i medeltidens lärdomsskola. I centrum för undervisningen stod *läroämnena*, dvs. de akademiska ämnena. Dessa utgjorde huvuddelen av undervisningsinnehållet, även om också *övningsämnen* som gymnastik, teckning, musik och slöjd fanns med på schemat. Läroämnenas lärare hade lång akademisk utbildning och en högre ekonomisk och social status än andra lärare.

Latinarvet

Gymnasiets latinlinje var särskilt traditionsbärande. Latinämnet var länge det dominerande ämnet i läroverket, men fick ge vika för matematiken under 1800-talet och för modersmålet under 1900-talet. Ämnet hade även under 1900-talet en relativt stor timtilldelning på latinlinjen, medan de övriga klassiska språken – grekiska och hebreiska – marginaliserades.

Latinet var på flera sätt normgivande för övrig ämnesundervisning. Flera av latinämnets kännetecken kom även att präglade undervisningen i matematik och modersmål.

Ett latinarv var den så kallade formalbildningstanken. Den framhävde vikten av att träna logisk förmåga och intellekt genom drill i grammatik och syntax. Formalbildningen slog bland annat igenom i matematik- och naturvetenskaplig undervisning, och till viss del också i modersmålsundervisningen. Ett annat arv från latinet var upphöjandet av den klassiska kulturen. Under 1900-talet blev detta kärnan i modersmålsämnet litteraturstudium, i första hand omvandlat till ett värn om den nationella litteraturskatten.

En växande kår

1900-talets läroverk var dock ingen statisk institution som lämnades opåverkad av de stora samhällsförändringarna. Antalet läroverk och läroverkselever steg mycket kraftigt 1900-1965. Elevrekryteringen breddades, både genom en bredare social rekrytering

och genom att flickor i större utsträckning tillträdde läroverket. Ett antal flickläroverk tillkom dessutom, med delvis andra traditioner än i det allmänna läroverket. Vid sidan om det allmänna läroverket fanns också tekniska läroverk och handelsskolor som ledde fram till examensbevis motsvarande studentexamen. 1965, då läroverket som skolform avskaffades, kom även dessa skolformer att integreras i gymnasiet (i form av teknisk och ekonomisk linje).

Lärarkåren växte i takt med elevtillströmningen. Medlemsantalet i Läroverkslärarnas Riksförbund, som länge var ett förbund enbart för läroverkets lärare i läroämnena, ökade mellan 1912 och 1950 från drygt 1 000 till drygt 5 000 medlemmar. 1960 var medlemsantalet drygt 10 000. Dessa ökningarna avspeglar att läroverken expanderade, men också att förbundet kom att engagera nya lärargrupper.

Den typiske läroverksläraren var en man, ofta från en familj med akademisk, borgerlig bakgrund. Men andelen kvinnliga lärare blev med tiden fler. Kvinnor utgjorde en relativt stor andel av kåren i flickläroverken. I de allmänna läroverken förblev de en minoritet, men kunde fram mot 1960-talet utgöra närmare hälften av kåren på vissa skolor.

Så även om läroverken kunde uppfattas som en bastion mot förändring och på flera sätt var det, så fanns det reformerande krafter både inom och utom dess väggar. Bland annat flickläroverken bidrog till den förnyelsen. Där fanns exempelvis ett större utrymme för estetisk verksamhet, något som med tiden också blev mer vanligt förekommande i de allmänna läroverken. Vetenskapliga rön om pedagogisk psykologi var en annan nymodighet som många läroverkslärare av bildningsskäl tog del av. Många av de pedagogiska idéer som vägledde enhetsskolans reformatorer uppmärksammades och anammades också av läroverkslärare.

Läroverkslärarens tjänstgöring och utbildning

Lärarna undervisade i regel i ett par läroämnena och hade sin undervisning på realskola eller gymnasium, eller kanske fördelat däremellan. En ordinarie lärare i läroämnena var antingen adjunkt eller lektor. Den akademiska meriteringen avgjorde tjänstegraden. Adjunkter hade i regel licentiat- eller kandidatexamen. För lektorer var det officiella kravet att de var disputerade doktorer, men från 1940-talet kunde även licentierade lärare bli lektorer på dispens. Från 1940-talet förväntades en obligatorisk kurs i pedagogik och psykologi ingå i läroverkslärarens examen.

För att få en ordinarie tjänst krävdes ett godkänt provår. Provåret syftade till att avgöra lärarens undervisningsskicklighet. Detta år gjorde läraren i regel vid något av de tiotal provårsskolor som fanns i landet. Delar av den sista generationen läroverkslärare blev lärarutbildade vid den första lärarhögskolan som inrättades i Stockholm 1956.

Den lagstadgade undervisningsskyldigheten var från och med 1930-talet 21 veckotimmar för gymnasielärare och 26 veckotimmar för realskollärare (som 1957 blev 24 timmar). I praktiken förekom dock stora lokala variationer. Stora rättningsbördor och klassföreståndarskap hörde till sådant som kunde leda till färre undervisningstimmar. Å andra sidan förekom inte sällan att lärare undervisade i fler än två ämnen.

Läroverkens stora expansion gjorde att det från 1930-talet och framåt uppstod lärarbrist, framför allt i naturvetenskapliga ämnen. Många ordinarie lärare fick arbeta övertid, men skolorna anställde även pensionerade lärare och obehöriga lärare. På många läroverk utgjorde de s.k. extralärarna en betydande andel av lärarkåren.

Undervisningen

Läroverket var krävande. Eleverna i realskola och gymnasium hade mycket att läsa in och lägga på minnet, särskilt under slutåret, det som i gymnasiet kallades abiturientåret. Det var inte alla elever som nådde fram till en examen. Kvarsittning gällde för den som inte blev godkänd i en årskurs. Den som inte klarade examinationsproven blev kuggad. Elever kunde med andra ord få stanna kvar flera extra år i läroverket.

I den relativt hårda och hierarkiska skolmiljön var disciplin och ordning tydligt framskrivna ideal. Läroverket hade många regler för ordning och uppförande. En stor del av ansvaret för att reglerna efterföljdes vilade på läroverksläraren. Generellt kan man säga att läroverksläraren var en auktoritet som i vissa fall även kunde vara auktoritär.

Lärarauktoritet kunde emellertid också stå för något positivt. Det framkommer i elevers och lärares beskrivningar av föredömlig undervisning och i minnen av särskilt uppskattade lärare. I dessa fall framhålls framför allt lärare som genom sin kunnighet och lyhördhet engagerar sina elever och möter dem som självständiga, vuxna och tänkande individer.

Läroverkets elever var privilegierade, i och med att de fick möjligheten att ta en examen och studera vidare. De var själva ofta medvetna om detta och många elever var därför välmotiverade. Det i sin tur skapade gynnsamma förutsättningar för undervisningen, förutsatt att läraren var tillräckligt lyhörd.

Litteratur:

Ambjörnsson, Gunilla (red.) (2004). Vart tog Fredrika vägen?: en bok om Flickläroverket och flickorna. Göteborg: Tre böcker

Böös-Olsson, Margaretha, Jeppsson, Kurt & Hagberg, Sten (red.) (2006). Från latinskola till gymnasium. Ystad: Ystads fornminnesförening

Florin, Christina & Johansson, Ulla (1993). "Där de härliga lagrarna gro": kultur, klass och kön i det svenska läroverket 1850-1914. Stockholm: Tiden

Hedin, Göran (2002). Nyköpings högre allmänna läroverk 1850-1968. [Nyköping: Fören. Nyköpingspojarna]

Henriksson, Gunnar & Askaner, Sune (2001). Vision och verklighet: Sigtunastiftelsens humanistiska läroverk 1926-1980 : Sigtunaskolan humanistiska läroverket 1980-2000 : historik. 1. uppl. Sigtuna: Sigtunaskolan humanistiska läroverket

Johansson, Ulla & Florin, Christina (1996). Tre kulturer - tre historier: disciplinering i läroverk, flickskolor och folkskolor under 1800-talets senare hälft. *Utbildningshistoria*. 1996, s. 15-46

Johansson, Ulla (2000). Normalitet, kön och klass: liv och lärande i svenska läroverk 1927-1960. [Tavelsjö]: [U. Johansson]

Johansson, Ulla, 'Ordning i klassen!: disciplin och straff i 1800-talets lärda skola', *Utbildningshistoria*., 1990, s. 45-58

Larsson, Esbjörn (2003). Det svenska utbildningssystemets födelse: olika perspektiv på den svenska läroverksutbildningens utveckling under 1800-talet. *Forskningsfronten flyttas fram: utbildningskultur och maktkultur*. s. 51-75

Lövheim, Daniel (2006). Att inteckna framtiden: läroplansdebatter gällande naturvetenskap, matematik och teknik i svenska allmänna läroverk 1900-1965. Diss. Uppsala : Uppsala universitet, 2006. Tillgänglig på Internet: <http://publications.uu.se/theses/abstract.xsql?dbid=6322>

Nevéus, Torgny (red.) (2002). Flickornas borg: historia och hågkomster kring en Uppsalaskola. Uppsala: Stift. Magdeburg

Nylander, Claes (2000). Hudiksvalls läroverks historia: 1800-1968. Sundsvall: Haeggström

Schüllerqvist, Bengt (2002). En lärares bildningsgång: en biografisk studie av ideal, tradition och praxis i svensk läroverksmiljö. Uppsala: Pedagogiska institutionen, Univ.

Sundkvist, Maria (2006). Klassens klasser: gymnasieföreningar i läroverk och gymnasieskolor 1846-1996. Stockholm: Carlsson

Thavenius, Jan (1981). Modersmål och fadersarv: svenskämnets traditioner i historien och nuet. 1. uppl. Järfälla: Symposion

Thavenius, Jan (1991). Klassbildning och folkuppfostran: om litteraturundervisningens traditioner. Stockholm: B. Östlings bokförl. Symposion

Thelin, Bengt (red.) (1995). Minnen och dokument. 6, Lärare minns sina första år. Uppsala: Fören. för svensk undervisningshistoria

Wennerholm, Staffan (2005). Framtidsskaparna: vetenskapens ungdomskultur vid svenska läroverk 1930-1970. Diss. Uppsala : Uppsala universitet, 2005

Åberg, Göran (1991). Högre allmänna läroverket i Jönköping 1878-1968. Uppsala: Fören. för svensk undervisningshistoria

---

Artikeln har skrivits för webbplatsen Lärarnas historia och publicerades i mars 2010. För källreferens ange: Författare, Artikelitel, www.lararnashistoria.se, 2010.